

ASPECTUL VERBAL ÎN CONCEPȚIA LUI G. IVĂNESCU. PROBLEMA TERMINOLOGIEI

SERGIU DRINCU

Cuvinte-cheie: *aspect, imperfectiv, perfectiv, Aktionsart*

Aspectul verbal a constituit una din preocupările de bază ale lui G. Ivănescu, legată de indoeuropeană primitivă, interes materializat în amplul studiu *Le temps, l'aspect et la durée de l'action dans les langues indo-européennes*, apărut în *Mélanges linguistiques*. Publicat la ocazia VIIIe Congresului de Lingvistică la Oslo, din 5 la 9 august 1957, Éditions de l'Académie Roumaine, București, 1957, în care propune o nouă abordare a acestei categorii gramaticale, bazată pe patru principii: caracterul universal al categoriei aspectului, nediferențierea exprimării formale a timpului și a aspectului, limitarea aspectului la imperfectiv, perfectiv și iterativ și considerarea aspectului ca o categorie morfologică, iar a duratei acțiunii (Aktionsart) ca o categorie lexicală. El admite astfel existența aspectului nu numai la limbile slave, ci și la limbile romanice și germanice. De conținutul ca atare al teoriei lui G. Ivănescu ne-am ocupat cu alt prilej (cf. „Analele Universității din Timișoara”. Științe Filologice, 2012); în articolul de față ne vom referi doar la discuțiile privind terminologia propusă pentru definirea acestei categorii lingvistice.

Este vorba de modul în care au fost propuși anumiți termeni sau sintagme pentru a denumi, pe de o parte, gradul de realizare a acțiunii, iar, pe de altă parte, stadiul acțiunii: incipient, redat prin verbele incoative, în desfășurare progresivă, redat prin verbele de devenire, sau în fază finală, indicat prin verbele terminative (rezultative).

Întreaga discuție a pornit de la aspectul verbal în limbile slave și în special în limbile slave de nord, dintre care rusa a conservat cel mai bine din slava veche această categorie gramaticală, cu cele două tipuri fundamentale de conjugare: *imperfectivă* și *perfectivă*. (Pentru detalii, cf. M. Bucă, G. Cernicova, *Gramatica practică a limbii ruse*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980) După Eduard Schwyzer, *Griechische Grammatik*, II, München, 1950, de la care-și ia informațiile G. Ivănescu, cel care a atras atenția asupra distincției dintre *timp* (Zeitstufe) și *natura / felul timpului* (Zeitart) a fost Georg Curtius, în *Griechische Schulgrammatik*, II, München, 1852, el cunoscând această diferență din lucrările lingviștilor cehi, care denumeau realizarea *imperfectivă* sau *perfectivă* a acțiunii verbale prin termenul *vid*, de altfel general folosit în lingvistica slavă (cf., în rusă, *vid*, dar în polonă, *postać*). În *Das Verbum der griechischen Sprache*, I, ed. a II-a, Leipzig, 1877, Georg Curtius constată că și greaca făcea diferența între acțiunea durativă, momentană și terminativă, adică finalizată (die Unterschiede der dauernden, momentanen und vollendeten Handlung) prin intermediul temelor de prezent, aorist și perfect. Aceste realități – precizează G. Ivănescu – erau cunoscute gramaticienilor greci și latini, însă ei le considerau calități ale timpului, deci ale formelor temporale ale timpului și nu le-au atribuit o denumire specială. Cu toate acestea, J. Holt, preluând o informație de la J. Bekker, *Anecdota Graeca*, II, amintește, în lucrarea sa *Étude d'aspect*, publicată în „Acta Jutlandica”, XV, 1943, nr.2, că un scoliast al lui Homer făcea distincția între timp (χροῦος) și aspect (εργῶν). Gramaticii medievali și moderni nu mai făceau însă distincția între cele două calități ale verbului. În acest context, meritul lui Curtius este că a (re)adus în discuție această problemă și, mai mult, i-a dat și o denumire: *Zeitstufe vs Zeitart* (p.23).

Neogramaticii au considerat însă denumirea ca neadecvată și au înlocuit-o cu alți termeni. Așa au apărut termenul *Aktionsart* și sintagma *Art der Handlung*, folosite, pentru prima dată, se pare, de Karl Brugmann în *Griechische Grammatik* (1885). Acesta distinge, în plus, două tipuri de aspect: *perfektiv* și *perfektisch* atunci când, în *Kurze vergleichende Grammatik*, încearcă să diferențieze aspectual aoristul de perfect. El distinge astfel o „punktueller (momentane,

perfektive, aoristische) Aktion”, caracteristică aoristului, și una „perfektische Aktion”, asociată perfectului. După G. Ivănescu, el comite eroarea de a folosi doi termeni identici: „il employa des termes identiques (car les deux suffixes *-iv* și *-isch* ont, en ce cas, la même fonction) pour designer et l'action du parfait et celle de l'aoriste (*perfektiv* et *perfektisch*), quand il voulait justement montrer ce qui les distingue” (p.45).

Curtius folosise inițial termenii *Aktion* și *Tempus*, dar în *Vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen*, II, 1897, acceptă denumirea *Aktionsart* propusă de Brugmann.

În condițiile în care au fost identificate tot mai multe caracteristici ale acțiunii verbale, a apărut și tendința de a găsi noi denumiri pentru ele (incoative, terminative, rezultative, iterative, cauzative etc.) sau pentru o superioară grupare a lor. Dacă, de exemplu, lingviști precum H. Jakobsohn, W. Porzig și E. Koschmieder fac distincția între *Aspekt* și *Aktionsart*, în contextul delimitării aspectuale între tema prezentului și cea a aoristului, Eduard Hermann, *Objektive und subjektive Aktionsart*, 1927, susține ideea după care tema prezentului exprimă „l'action qui se déroule”, iar cea a aoristului „l'action arrivée jusqu'au bout”, denumind cele două aspecte *kursiv* și *komplexiv*, primul termen fiind deja creat de Delbrück în *Vergleichende Grammatik*, II. La fel procedează Eduard Schwyzer, *op. cit.*, care este conștient că în relația prezent – aorist este vorba, de fapt, de cele două aspecte din limbile slave, pentru care crede că denumirile mai potrivite ar fi *infektiv* și *konfektiv*. Dar indiferent de terminologia adoptată, ei aveau în vedere două interpretări. Astfel, *Aktionsart* sau *objektive Aktionsart* implică o problemă de lexicologie, deoarece este vorba de sensul lexical al cuvântului, în vreme ce *Aspekt* sau *subjektive Aktionsart* reprezintă o problemă de morfologie, căci se are în vedere perspectiva subiectului vorbitor, care se actualizează prin diferite forme temporale, numite de ei, impropriu, imperfective și perfective.

Din punctul de vedere al lui G. Ivănescu, noile denumiri, care încercau să le înlocuiască pe cele din gramaticile limbilor slave, *imperfectiv* și *perfectiv*, aveau puține șanse să se impună, datorită prestigiului câștigat de acești termeni, chiar dacă și unii, și alții sunt

destul de echivoci. Dacă totuși este de schimbat ceva în această terminologie „slavă”, atunci, crede el, cea mai justificată ar fi înlocuirea lui *imperfectiv* cu *infectiv*: „S'il y avait un changement à faire dans la terminologie existente, nous croyons que la seule à proposer serait la substitution de *imperfectif* par *infectif*” (p. 44-45).

Privite lucrurile în ansamblu, se poate spune că meritul neogramaticilor constă în aceea că au asociat aspectul verbal din greacă, sanscrită, latină etc. celui din limbile slave, creând astfel o teorie unitară a aspectului verbal indoeuropean prin care au putut arăta modul de dezvoltare a lui în diferitele limbi indoeuropene. Totuși, confuzia între tipul de exprimare a aspectului verbal în limbile slave (lexical) față de cel din limbile indoeuropene neslave (morfologic) a persistat multă vreme și abia după Primul Război Mondial această confuzie a putut fi depășită.

În lingvistică, problema care se punea era aceea de a găsi un echivalent pentru *Aktionsart*. În Franța, primul care a propus un astfel de echivalent a fost J. Brunel (B.S.L. XLII, 1946, fasc. 1, p.43-75), el recurgând la sintagma *ordre du procès*. În lingvistica italiană i se acordă această prioritate lui Vittore Pisani. În *Glottologia indoeuropea*, Roma, 1943 (o nouă ediție la Torino, 1947), el îl folosește pe *azione* pentru *Aktionsart*, revenind astfel la terminologia lui Delbrück de dinainte de 1885.

În opinia lui G. Ivănescu, nici *Aktionsart*, nici *ordre du procès* nu reprezintă terminologia cea mai adecvată, el propunând denumirile *durée de l'action* și *Aktionsdauer*: „A mon avis – spune el – ni *Aktionsart* et ni *ordre du procès* ne représentent les expressions les plus justes. Comme je le sutins dans *Actes du sixième Congrès international des les linguistes*, Paris, 1949, p. 353-355, la terminologie grammaticale doit suggérer par elle-même les réalités grammaticales qu'elle désigne. C'est pourquoi la meilleure expression est: *durée de l'action*, *Aktionsdauer*. Ce que l'on doit entendre par cette exoression, c'est le caractère duratif, momentané et unique ou itératif de l'action verbale, donc des sens purement lexicaux, exprimés au moyen de thème distincts” (p.28-29). El mai propune și distincția *unic – iterativ*, pornind de la situația din rusă, unde, de pildă, termenul *odnokratnyj* „unique” indică reducerea unei

acțiuni iterative, desemnată prin natura lexicală a verbului, la un singur act. Astfel, acțiunea iterativă a unui verb ca *stucăt'* „frapper à la porte” se poate reduce doar la „frapper une seul fois à la porte” prin forma *stuknut'*.

În final, pe baza datelor analizate în studiul de care ne ocupăm, G. Ivănescu rămâne adeptul unei distincții clare, semantice și ca mijloace de exprimare, între *Aspekt* și *Aktionsart*: prima categorie cuprinde caracteristicile *imperfectiv*, *perfectiv* și *iterativ*, cu exprimare morfologică, a doua, diferitele modalități de realizare a acțiunii, precum *incoativ*, *durativ*, *momentan*, *terminativ* etc., redade lexical. În plus, acceptând existența aspectului verbal și în limbile indoeuropene romanice și germanice, nu numai în cele slave, el consideră că, în primele, aspectul verbal se exprimă morfologic, prin forme diferite ale aceluiași cuvânt, față de exprimarea lexicală din limbile slave, adică prin teme / cuvinte diferite, rezultate prin derivarea cu prefixe și sufixe, ori prin modificări ale vocalelor tematice.

Bibliografie

- Ilisei, Grigore, *Gheorghe Ivănescu*, în *Portrete în timp*, Iași, Editura „Junimea”, 1990.
- Ivănescu, Gheorghe, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, Tipografia A. Țerek, 1947.
- Ivănescu, Gheorghe, *Storia delle parlate popolari e storia delle lingue letterarie*, în „*Philologica*”, II, Craiova, 1972, p. 5-25.
- Ivănescu, Gheorghe, *Istoria limbii române*, Iași, Junimea, 1980, ed. a II-a, 2000.
- Oancea, Ileana, *Romanitate și istorie. Epistemă clasică și literarizare*, Timișoara, Editura de Vest, 1993.

VERBAL ASPECT IN G. IVĂNESCU'S OPINION. THE ISSUE OF TERMINOLOGY

(Abstract)

The author presents, about G. Ivănescu's study *Le temps, l'action et la durée de l'action dans les langues indoeuropéennes*, the terminology proposed by linguists as Curtius, Brugmann, Delbrück, etc. in connection with the grammatical category of *aspect*. G. Ivănescu underlines that if it is necessary to modify terms as *imperfectiv*, *perfectiv*, *objektive Aktionsart*, *subjektive Aktionsart*, *ordre de proses*, etc., then the most adequate notions might be *duré de l'action* and *Aktionsdauer*.